

Programfüzet

Keresztény
társadalmi
mártírium

1944–1956

Nemzetközi —
emlékkonferencia

Keresztény társadalmi mártírium
1944–1956
Nemzetközi emlékkonferencia

Petőfi Irodalmi Múzeum
(Károlyi-palota, Budapest)
2017. február 9.

Programfüzet

Mika Sándor Egyesület
2017

Kedves Vendégünk!

Különleges összejövétel programfüzetét tartja kezében. A Mika Sándor Egyesület (Az Eötvös Collegium Történész Műhelye volt tagjainak szövetsége) Keresztény társadalmi mártírium 1944–1956 című, e füzet tartalmával beharangozható nemzetközi emlékkonferenciája a történettudomány, valamint a magyar egyházi és nemzeti közélet olyan rendezvénye, amely a Kárpát-medence keresztény társadalmának az 1944-től itt erőszakkal kiépített, az ateizmust zászlajára tűző, bolsevik rendszerrel szemben tanúsított helytállását mutatja be.

Emlékkonferenciánk fővédnökei Dr. Veres András győri megyéspüspök, a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia elnöke, Gáncs Péter, a Magyarországi Evangélikus Egyház elnök-püspöke és Dr. Szabó István, a Magyarországi Református Egyház Zsinatának püspök-elnöke. Személyük jelzi azt az ökumenikus nemzeti egységet, amelyben a bemutatni kívánt téma elénk tárul. Előadói fölhívásunkra Varsótól Bukarestig és Ungvártól Győrig számos kutatóközpont, oktatási intézmény és tudományos szakember egyénileg is megmozdult. Régen látott, megindító összefogás született egy még mindig nem eléggé ismert, ám egyházi és nemzeti szempontból alapvető fontosságú és akut örökségű kérdésben. Ez a hatalmas érdeklődés éppúgy, mint a magyar államtól (Emberi Erőforrás Támogatáskezelő, Gulág Emlékbizottság) a konferencia szervezési költségeire kapott nagyvonalú támogatás méltán az ügynek szól: a rendszerváltozás óta sem volt olyan nemzetközi tudományos szimpózium, amelyen az Európa létét veszélyeztető keleti despotizmusnak ellenszegülő magyar egyházak hajdani társadalomszervező erejét és kálváriáját monografikus igénnyel, ilyen reprezentatív körülmények között bemutatták volna. Abban bízunk, ez nem lesz tanulságok nélkül való lelki értelemben sem.

A konferencia díszvendégei olyan egyházi személyiségek, akik megjárták a kommunista börtönök, táborok, kínzókamrák poklát, és hűségükkel hitet tettek Krisztus és a magyarság ügye mellett. Az ő jelenlétük nevelő aktualitással mu-

tatja föl a hitvallói helytállás megtartó erejét. Különleges kegyelmi lehetőség a velük való találkozás a tudományos feltárómunka és a nemzeti közvélemény szempontjából is. Vendégeink között külön tisztelettel említjük a megjelent egyházi gimnáziumok tanárait és diákjait.

A konferencia folyamatosan bővülő saját honlapján (www.martyrium.hu) az érdeklődők hozzáférhetnek a rendezvény teljes anyagához. Reméljük, ez a honlap tanúságot tesz majd arról is, hogy mindnyájunk: főpásztorok, tudományos szakemberek és érdeklődő vendégeink közös részvételével valóban lélekemelő és közös dolgainkat előbbre vivő tanácskozás volt a mai. Köszöntjük Vendégeinket!

Budapest, 2017. február 9.

A szervezők

Program

9:30–10:00 Házigazdánknak, Pröhle Gergelynek, a Petőfi Irodalmi Múzeum igazgatójának köszöntője, majd a fővédnökök megnyitói:

Dr. VERES ANDRÁS *győri megyéspüspök, a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia elnöke*

Dr. SZABÓ ISTVÁN *a Dunamelléki Egyházkerület püspöke, a Magyarországi Református Egyház Zsinatának egyházi elnöke*
GÁNCZ PÉTER *a Déli Egyházkerület püspöke, a Magyarországi Evangélikus Egyház elnök-püspöke*

I. Plenáris előadások

szekcióvezető: Dr. VARGA LAJOS *katolikus püspök*

10:00–10:30 BALOGH MARGIT (*tudományos tanácsadó – Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont*): „Isten ledöntött templomában...” – A katolikus egyház helyzete 1944 és 1956 között

10:30–11:00 MIRÁK KATALIN (*történész – Magyarországi Evangélikus Egyház Tényfeltáró Bizottsága*): „Bármit hoz a holnap, egy szakasz lezárult” – 12 év a Magyarországi Evangélikus Egyház történetében (1944–1956)

11:00–11:15 kávészünet

11:15–11:45 BOGDAN STANASZEK (*egyetemi tanár – II. János Pál Pápai Egyetem, Krakó*): A katolikus egyház helyzete Lengyelországban 1944 és 1956 között

11:45–12:15 KISS RÉKA (*elnök – Nemzeti Emlékezet Bizottsága*): Reformátusok 1944 és 1956 között

12:15–12:45 HOLLÓ PÉTER (*egyház-történész, főiskolai adjunktus – Sola Scriptura Teológiai Főiskola*): A kisegyházak helyzete 1944 és 1956 között

12:45–13:30 ebédszünet

II. Hitvallók és mártírok

szekcióvezető: ITTÉZS JÁNOS *nyugalmazott evangélikus püspök*

- 13:30–13:50** SZABÓ CSABA (*főigazgató-helyettes – Magyar Nemzeti Levéltár*): Galambos József plébános, Mindszenty zalaegerszegi utódja
- 13:50–14:10** EWA K. CZACZKOWSKA PhD (*egyetemi adjunktus – Stefan Wyszyński Bíboros Egyetem, Varsó; tudományos munkatárs – II. János Pál és Wyszyński Prímás Múzeum, Varsó*): Az egyház és nemzet szabadságáért. Stefan Wyszyński lengyel prímás internálása (1953–1956)
- 14:10–14:30** DENISA BODEANU (*Securitate Iratait Vizsgáló Nemzeti Tanács, Bukarest*): Márton Áron a román kommunista börtönökben (1949–1950)
- 14:30–14:50** kávészünet
- 14:50–15:10** Dr. HABIL. BÖGRE ZSUZSANNA (*Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Szociológia Intézet*): Apácasorsok 1950, a rendek feloszlata után
- 15:10–15:30** BANDI ISTVÁN (*tudományos munkatárs – Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára*): „Új élet kapui előtt áll a nemzet...” Újrakezdések kora a bencés rend életében a II. világháború végétől az 1956. évi forradalomig
- 15:30–15:50** Dr. KÁLMÁN PEREGRIN OFM (*igazgató – Mátraverebély-Szentkúti Nemzeti Kegyhely*): Egyházellenesség nemzetiségi és politikai köntösbe öltöztetve – Az *odium fidei* motivációi a ferences vértanúk meghurcolása és kivégzése során

15:50–16:10 kávészünet

III. Az elnyomó apparátus

szekcióvezető: Dr. HUSZÁR PÁL *világi elnök*
– *Magyarországi Református Egyház Zsinata*

- 16:10–16:30** Dr. KÖBEL SZILVIA PhD (*tudományos főmunkatárs – Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára*): Az egyházüldözés (állam)jogi környezete

- 16:30–16:50** SOÓS VIKTOR ATTILA (bizottsági tag – Nemzeti Emlékezet Bizottsága): Az Állami Egyházügyi Hivatal 1956 előtt
- 16:50–17:10** SERES ATTILA (*tudományos munkatárs – MTA BTK*): Márton Áron erdélyi püspök a szovjet állami egyházfelügyelet látóterében a sztalin és hruscsovi korszakban
- 17:10–17:30** PIOTR TYLEC (*igazgató – Sandomierzi Egyházmegyei Könyvtár*): A papság elleni állami agresszió eszközei Lengyelországban 1945 után
- 17:30–17:50** kávészünet

IV. „A magyarkérdés vagonkérdés”

szekcióvezető: Prof. Dr. FODOR GYÖRGY *prorektor,*
Pázmány Péter Katolikus Egyetem

- 17:50–18:10** Dr. BOGNÁR ZALÁN (*egyetemi docens – Károli Gáspár Református Egyetem*): A II. világháborús Magyarország területéről történt szovjet deportálások mérlege
- 18:10–18:30** SZENDREY ANITA (*PhD-hallgató – Debreceni Tudományegyetem; magyar-történelem szakos középiskolai tanár – Munkácsi Szent István Líceum*): A kárpátaljai római katolikus egyház helyzete a szovjet csapatok bejövetele után
- 18:30–18:50** FODOR GUSZTÁV (*doktorjelölt, református lelkész – Tiszaderzs*): A Napkeleti Baráti Kör és a kárpátaljai reformátusok kálváriája
- 18:50–19:10** MAROSI ISTVÁN (*főiskolai lelkész – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Főiskola, Beregszász*): „...holnap is felkel a Nap” – A kárpátaljai görög katolikus egyház üldözése és a „földalatti egyház” kiépülése (1944–1953/1957)

Zárszó (Mika Sándor Egyesület)

19:10–19:15 (*szervezők*)

19:15–21:00 fogadás

Rezümék

I. Plenáris előadások

BALOGH MARGIT:

„Isten ledöntött templomában...”

A katolikus egyház helyzete 1944 és 1956 között

A II. világháborút követően Magyarország 1947 őszéig, a párizsi békeszerződés ratifikálásáig nem volt szuverenitásának birtokában, a politikai rendszer egy nagyhatalom katonai jelenlétében működött. Milyen reményekkel és félelmekkel lépett át a magyar társadalom a békébe? Volt-e foganatja a szovjet hadászati stratégiának alárendelt sztalinizmus egyházpolitikai üzeneteknek? Miközben Apor Vilmos, Kriston Endre, Kiss Szaléz vagy Lukács Pelbárt az elsők között szenvedtek mártíromságot, a többpárti politikai rendszert még nem minősíthetjük vallás- és egyházellenesnek, legfeljebb egyes baloldali pártok fogalmazták újra történelmi klérusellenességüket. A formálódó diktatúrával szemben a katolikus egyház és annak bíboros érseke, Mindszenty József vált az ellenállás centrumává és szimbólumává. A kommunista politikai hatalomátvétel (1949) azonban már nem csupán a gazdasági-hatalmi-társadalmi rendszer átrendeződését jelentette, hanem a materialista-ateista ideológia meghatározóvá válását is, ami együtt járt a vallás és annak hordozói, az egyházak alávetésével és totális ellenőrzésével. Az ellenfél erőszakos félreállítása bármilyen áron a rendszer bevett módszerévé vált. Míg a Mindszenty-pert (1949) még sokoldalú és több hónapos ügyészségi „fáradozás” előzte meg, addig a Grószper (1951) már kifejezetten fércmunka. Mindszenty Józsefet személyében és az általa megtestesített politikát tartották veszélyesnek, míg Grósz Józsefen keresztül az egész úgymond „reakciós” papságot ítélték el. Válaszul a megfélemlített papság és a hívők, maga az egyház „bezárkózott”, az üldözött és megfélemlített nyáj kivárára rendezkedett be, és továbbra is elutasította a szolgálai együttműködést, miközben a maradék püspöki kar a túlélésben bízott. A világ pedig eközben a hidegháború állapotába süllyedt. Az 1956 utáni állami egyházpolitikában évtizedeken át – hangsúlybéli eltolódásokkal, de lényegében a rendszerváltozásig – egyidejűleg volt jelen az egyházellenes ideológiai harc és az egyházak bizonyos szabadsága.

MIRÁK KATALIN:

„Bármit hoz a holnap, egy szakasz lezárult.”

12 év a Magyarországi Evangélikus Egyház történetében (1944–1956)

Scholz László 1956. december 13-án, a forradalom utáni első értekezletre Budapesten összegyülekezett lelkésztársai előtt így summázta az 1945 utáni éveket. De nemcsak ő, mások is úgy érezték akkor: 1956 őszén az evangélikus egyház számára is valami végérvényesen lezárult, és reménység szerint elkezdődhet egy új és jobb korszak.

Az 1945-től fokozatosan kiépített kommunista diktatúra az evangélikus egyház számára is merőben új körülményeket teremtett. Története során korábban soha nem tapasztalt mértékű és jellegű állami nyomás nehezedett rá, ráadásul egy olyan – szovjet típusú, ateista ideológiájú – politikai rendszerben kellett tovább élnie, és önazonosságát megtartania, sőt újra fogalmaznia, amely az egyház ellehetetlenítésére, felszámolására, korlátozására, hosszú távon pedig teljes megszüntetésére törekedett, nem válogatva a megsemmisítés eszközeiben.

A pártállam szintén minden elképzelhető – és elképzelhetetlen – egyházüldöző módszere belesűrűsödött ebbe a bő évtizedbe, és ki is próbáltatott a gyakorlatban. Börtön, kitelepítés, elhurcolás, száműzetés, rabság, fogság, kínzás, halál, testi és lelki megaláztatás, becsületsértés, félreállítás, mellőzés, szétszórás, államosítás, kikényszerített egyezmények, be- és megszüntetés, felszámolás, betiltás, bezárás, cenzúra, anyagi veszteségek: a diktatúra „felekezeti-független” egyházüldöző forgatókönyve. Mindez közös egyházi örökségünk. De ugyanezekben az években rajzolódott ki a szenvedő egyház mártírúma is a legtisztábban. Az evangélizációs és ébredési mozgalmakból fakadó lelki megújulás szele pedig szintén ekkoriban söpört végig váratlanul, különös lendülettel az evangélikus közösségen, sokaknak belső, megtartó erőt adva az üldözés és szorongatás idején.

E 12 év az evangélikus egyháztörténet egyik legrészletesebben feldolgozott időszaka. A világ- és egyházpolitikai összefüggések, a pártállam által irányított köz- és egyháztörténelmi folyamatok, események feltárásán túl azonban azt is számba kell vennünk, vajon miképpen válaszolt az evangélikus egyház – egyházvezetők, lelkészek, világi vezetők, gyülekezeti tagok – az istentagadó

világi hatalom kihívásaira. Voltak-e speciális „evangélikus válaszok”? E belső egyházi (ön)vizsgálat nélkül a soktényezős történet vizsgálata vészesen egyoldalú és felemás marad. Áldozatsors, ellenállás, lojalitás, katakomba lét, elhallgatás, megegyezés, megalkuvás, együttműködés – az egyházmentést, a túlélés teológiai, morális lehetőségeit és korlátait a kortársak a legkülönbözőbb módon értelmezték, így e néhány év áldozat- és karriertörténetekben egyaránt bővelkedik.

12 év jelentős idő egy ember életében, röpké időtáv egy közel 500 éves egyház életében, de eltörpülő semmisség a történelem Ura által számlált időben. E hitet és embert próbáló időszak mégis kitörölhetetlen nyomokat – sebeket, tapasztalatokat, tanulságokat – hagyott a földi útján botorkáló evangélikus egyház testén. A számvetés nemcsak forradalom után, de mindig, – így ma is – időszerű.

BOGDAN STANASZEK:

A katolikus egyház helyzete Lengyelországban 1944 és 1956 között

Az előadás a katolikus egyház sorsát mutatja be annak az új helyzetnek a kontextusában, amelyet a szovjet hadsereg lengyel földre való bevonulása teremtett meg. A római katolikus egyház a II. világháború alatt hatalmas veszteségeket könyvelhetett el (mind személyes mind anyagi szinten), néhány püspökség a keleti határokon kívül szorult, az újonnan Lengyelországhoz csatolt nyugati területeken pedig ezek a struktúrák még ki sem épültek. A görög katolikus egyházat a kormányzati erők likvidálták.

Az átmeneti időszakban, amikor a kommunisták az ellenzékkel, illetve a földalatti függetlenségi mozgalommal harcoltak, sajátos játékot űztek a katolikus egyházzal. Igyekeztek felhasználni a klérust saját céljaik elérésére és hatalmuk legitimizálására. Felmondták a konkordátumot az Apostoli Szentszékekkel és fokozatosan kiszorították az egyházat a társadalmi élet különböző területeiről.

1949-től megkezdődött a határozott harc a katolikus vallással és egyházzal szemben. Ezt a célt szolgálták az ekkoriban bevezetett jogi változások (a lelkiismeret és vallás szabadságának védelméről szóló dekrétumok, határozatok

az egyesületekről, csoportosulásokról). Anyagi szankciókat is bevezettek, valamint éles propagandatámadásokat folytattak. Szovjet mintára a belső szétverésre és a klérus közötti széthúzás megteremtésére törekedtek, illetve a hatalomhoz kedvezően viszonyuló csoport kiemelésére is („patrióta papok” és „intellektualisták”), amely a reakciós papság ellenpontja lett volna. A következő támadások (mint a „Caritas” nevű karitatív szervezet elvétele az egyháztól, vagy az egyházi földek kisajátítása 1950-től) már a lengyel püspökségekre való nyomásgyakorlást és visszalépésükre való kényszerítést szolgálták. Ebben a helyzetben 1950. április 14-én aláírták a lengyel katolikus egyház és az állam közötti megegyezést. A kommunisták számára ez a dokumentum propaganda célokból volt fontos, míg az egyház saját létezésének jogi biztosítékát látta benne. Azonban hamarosan ezután elkezdődött az elnyomás időszaka: Czesław Kaczmarek kielcei püspököt letartóztatták, a nyugati területekről eltávolították az apostoli adminisztrátorokat, az iskolai hittanórákat betiltották.

Az egyház elleni fő támadásra az 1953. február 9-én meghozott, az egyházi pozíciók létrehozásáról és betöltéséről szóló dekrétum kiadása kapcsán került sor. Ezzel kapcsolatos ugyanis a Lengyel Népköztársaságra való felesküvés, a félelemkeltés, lengyel papok verbuválása az állambiztonsági erőkkel való együttműködésre, és a veszélyesnek ítélt egyháziak eltávolítása pozícióikból. Emellé járult a terror is, amelynek keretei között jártak el Czesław Kaczmarek püspökkel és tartóztatták le Stefan Wyszyński prímást. Az egyház meghajolt és a Püspöki Konferencia elnökének Michał Klepaczot, Łódź püspökét nevezte ki.

A következő éveket a kommunisták az egyház teljes megtörésére használták fel. 1954 augusztusában bezárták a teológiai karokat a krakkói és varsói egyetemeken, és szinte ezzel egyidejűleg likvidálták a női szerzetesrendek kolostorait a nyugati területeken.

A támadások ellenére a társadalom kitartott az egyház mellett, amelynek bizonyítéka az 1956. augusztus 26-i Jasna Góra-i ünnepség volt, ahol közel egymillió hitvalló gyűlt össze. Az enyhülés és politikai változások következtében 1956 októberében szabadon engedték Stefan Wyszyński prímást, aki visszakerült korábbi pozíciójába. Fokozatosan más püspökök is újra elfoglalhatták régi tisztségeiket. Időlegesen fegyverszünet következett be az állam és egyház között.

KISS RÉKA:

Reformátusok 1944 és 1956 között

Előadásomban a kommunista párt egyházpolitikai törekvéseinek és a református egyház 1945–1956 közötti történetének néhány összefüggésével foglalkozom. 1945 az egyházakat is gyökeresen új helyzet elé állította. 1948-ban Ravasz László püspököt nyílt politikai nyomással félreállították, s ezzel az általa irányított régi egyházvezetés törekvései is kudarcba fulladtak. A nyílt kommunista hatalomátvétellel egy időben megtörtént a Rákosi Mátyás számára is megfelelő vezetők pozícióba juttatása, az új egyházvezetés pedig a kommunista párttal való megegyezésben, majd együttműködésben kereste a túlélés lehetőségeit. Milyen alternatív egyházpolitikai és egyéni stratégiák körvonalazódtak a mind nyíltabb vallásellenes hadjárat közepette? Mennyiben érvényes és milyen következményekkel járt Ravasz László 1956. nyári Memorandumának sokat idézett megállapítása, miszerint: „A kommunizmus arra rájött, hogy az egyházat üldözéssel csak megerősítheti. De úgy vélte, hogy támogatással belülről meg tudja gyengíteni, ha az egyház vezetőségére befolyást tud szerezni. A módszer tehát ez volt: meggyengíteni az egyházat az egyház által úgy, hogy szembeállítja Krisztus népét vezetőivel”? Az előadásban eltérő életpályákat és stratégiákat felvillantva igyekszem megjeleníteni a reformátusok történeteit, a mártíromság vállalásától a rendszer kiszolgálásáig.

HOLLÓ PÉTER:

A kisegyházak helyzete 1944 és 1956 között

A magyarországi kisegyházak életében ebben az időszakban több tekintetben is pozitív változások voltak tapasztalhatók, ugyanakkor ez a fajta fejlődés ellentmondásokkal is járt. 1939-ben egy belügyminiszteri rendelettel több szabadegyházi közösség működését betiltották, 1945 júniusában azonban az Ideiglenes Nemzeti Kormány belügyminisztere

engedélyezte a Magyarországi Szabadegyházak Szövetségének működését (maga a szövetség 1944-ben alakult meg), és ez a momentum számos felekezet vallásgyakorlását megkönnyítette. Az előadás során a következő kérdésekre keressük a választ: mennyiben és meddig érvényesült Magyarországon a lelkiismereti és vallásszabadság a kisegyházak vonatkozásában? Mit jelentett az 1947. évi XXIII. törvény a kisegyházak számára? Hogyan érintette őket a fakultatív hitoktatás bevezetése 1949-ben, valamint az ugyanebben az évben megszületett új alkotmány, amely elvileg kimondta az állam és az egyház szétválasztásának elvét? Mennyiben tekinthető határvonalnak Révai József 1950 júniusában közzétett nyilatkozata, amelyben a klerikális reakció elleni harc jegyében a kisegyházakkal szembeni erőteljesebb fellépést szorgalmazta? Hogyan ítéltük meg a Magyarországi Szabadegyházak Szövetsége (1953-tól Szabadegyházak Tanácsa) szerepét az eseményekben? Az előadás során vizsgáljuk Kiss Ferenc nemzetközileg is elismert orvosprofesszor nem egyszer ellentmondásos tevékenységét is, aki a Magyarországi Szabadegyházak Szövetsége, illetve a Szabadegyházak Tanácsa elnöki tisztségét is betöltötte a kérdéses időszakban.

II. Hitvallók és mártírok

SZABÓ CSABA:

Galambos József plébános, Mindszenty zalaegerszegi utódja

Az előadásban Galambos Miklós zalaegerszegi plébános (Mindszenty József utódja a plébánián) életútján keresztül mutatom be azokat a stratégiákat, amelyek segítségével a magyarországi kommunizmus időszakában papként lehetett létezni.

Galambos Miklós zalaegerszegi plébános szoros kapcsolatban állt elődjével. A szombathelyi egyházmegyéhez tartozó plébános a II. világháború után gyakran utazott Veszprémbe a püspökhöz, és személyes találkozóik során tájékoztatta a zalai helyzetről a főpásztort, illetve kérte iránymutatásait.

Galambos Miklós üldöztetéséhez nyilván hozzájárult a tény, hogy jó kapcsolatot tartott fenn Mindszenty Józseffel. Ugyanakkor az iskolák államosításával szemben kifejtett magatartása és következetes, főpásztorához hasonló bátor kiállása miatt is elkerülhetlenné vált összeütközése az államhatalommal. 1952. január 9-én éjszaka az Államvédelmi Hatóság elhurcolta a lakásáról. Budapesti tárgyalását a hírhedt vérbíró, Olti Vilmos vezette. Izgatás, sajtótermék engedély nélküli kinyomtatása és terjesztése, továbbá deviza bűncselekmény vádjával ítélték el 2 és fél évi börtönre, 1953-ban szabadult. Szabadulása után Galambos Miklós könyvet írt Bódi Mária Magdolnáról, akit 1945. március 23-án a Veszprém megyei Litéren szovjet katonák gyilkoltak meg. Galambos Miklós 1955-ben fejezte be művét, amelyet Magdolna szüleinek adományozott, akik évtizedekig rejtegették a „szamizdat” művet. 1956 után további üldöztetés kellett elszenvednie.

EWA K. CZACZKOWSKA:

Az egyház és nemzet szabadságáért.

Stefan Wyszyński lengyel prímás internálása (1953–1956)

A sztalini Lengyelország vezetői Stefan Wyszyński prímásban látták az utolsó akadályt az egyház feletti teljes hatalom megszerzésében. A prímás 1953. szeptember 25-i letartóztatása lett volna a bevezetője annak az eljárásnak, amelyet a Mindszenty József bíboros és Czesław Kaczmarek püspök eljárásainak mintájára terveztek levezetni. Wyszyński prímás hajlíthatatlan magatartásának, amelyet az izoláció éveinek megpróbáltatásai sem tudtak megtörni, illetve a politikai helyzet enyhülésének köszönhetően az eljárást végül nem folytatták, Wyszyński prímás pedig a saját feltételeivel 1956 októberében visszatérhetett a pozíciójába.

Wyszyński szemében a fogva tartás évei a nemzet szenvedésében való részvételt, illetve a lengyel egyházért való vallásos felajánlást jelentették. Ez a tapasztalat meggyőződése szerint nem csupán az egyháznak, de saját lelkének is fontos volt, amiről a „Börtöni feljegyzések” is tanúskodnak. A hároméves elzárás a prímás számára a személyes lelkigyakorlatok korszaka volt, amelynek gyümölcse a nemzeti lelkigyakorlatok meghirdetése volt a kereszténység felvételének milleniuma előtt. Az internálás ideje alatt a prímás felajánlotta önmagát a Szűzanyának, illetve megírta a Nemzet Jasna Góra-i Esküjét, amelyet egymillió lengyel tett le – még a prímás részvétele nélkül – 1956. augusztus 26-án. Ugyanezekben az években kezdte meg Wyszyński a Nagy Kilenced programjának kidolgozását, amely meghatározó szerepet játszott a szocialista Lengyelország egyházának életében, és amely felfedezhető a nyolcvanas évek Szolidaritás mozgalmának alapjaiban is.

DENISA BODEANU:

Márton Áron a román kommunista börtönökben (1949–1955)

A II. világháború végén Romániában szovjet támogatással berendezkedő kommunista rezsim 1948 nyarán agresszív vallásellenes politikába kezdett.

1948 júliusában a Vatikánnal kötött konkordátumot felmondták, augusztusban pedig érvénybe lépett a 176/1948. számú oktatásügyi törvényerejű rendelet és a 177/1948. számú a vallási felekezetekkel kapcsolatos általános szabályozásról szóló törvényerejű rendelet. Ezek a jogszabályok tették lehetővé a kommunista vezetés számára, hogy elvegyék az egyházi iskolákat és ingatlanokat, felszámolják a katolikus egyházmegyéik többségét, valamint bevezessék az egyházak fölötti állami irányítást. A katolikus egyház elleni meghurcoltatások a következő években, az egyházi vezetőség lefejezésével tetőztek be. Az összes Vatikánhoz hű püspököt letartóztatták és lemondásra kényszerítették.

1949. június 21-én Márton Áront, Gyulafehérvár római katolikus püspökét is letartóztatták, annak érdekében, hogy az erdélyi katolikus ellenállás fejét eltávolítva az egyházat a rendszer iránti engedelmességre kényszerítsék.

Előadásomban megvizsgálom Márton Áron püspök letartóztatásának, nyomozati anyagának, tárgyalásának körülményeit, bemutatom a kommunisták börtöneiben átélt szenvedését, továbbá 1955. januári szabadulásának hátterét. Előadásom forrásanyagát a bukaresti Securitate Iratait Vizsgáló Nemzeti Tanács levéltárából merítem.

BÖGRE ZSUZSANNA:

Apácasorsok 1950, a rendek feloszlata után

Az előadás élettörténetek, írásbeli visszaemlékezések, krónikák, levéltári dokumentumok felhasználásával foglalja össze az összegyűjtött anyagok tanulságait azokról a szerzetesnővérekről, akik a szétszórásuk ellenére is „hűségesek” maradtak vallásos hitükhöz. Nem hősokról lesz szó, hanem a sorsukat vállaló „hűségesekről.” A visszaemlékezőknek két nagy erővel kellett szembenézniük 1950 után. Először a vallásüldözéssel, majd az egyre fokozódó, vallással szembeni közönnyel. 1950 után a huszonhárom férfi és a negyven női szerzetből az állam négy rend működését hagyta meg. További két-három közösség a föld alatt folytatta működését, vállalva ezzel az összes veszélyt. A rendek többsége azonban intézményes szinten nem, vagy csak „töredezett

módon” tudott ellenállni a vallásüldözésnek. Az utóbbiak csoportjához tartozó apácáknak a tényleges szétszórás közepette kellett különféle stratégiákat kialakítani megmaradásuk, fennmaradásuk érdekében.

Előadásomban a következő kérdésekre keresem a választ: Milyen magatartási stratégiával érhették el a szétszórásban élő szerzetesnők identitásuk megmaradását? Milyen egyéni erőfeszítésre és társas összefogásra volt szükség mindehhez?

BANDI ISTVÁN:

„Új élet kapui előtt áll a nemzet...”

Újrakezdések kora a magyarországi bencés rend életében a II. világháború végétől az 1956. évi forradalomig

A magyarországi bencés kongregáció a második világhévíést különösebb emberi és anyagi veszteség nélkül vészelt át. A társadalomszerkezet kényszerű átalakítását célzó és az új hatalmi berendezkedés által rendkívüli módon sürgetett földreform azonban komolyan érintette a bencés rend anyagi helyzetét, de vállalt oktató-nevelő tevékenységét rendületlenül ellátta. Az országban uralkodó újjáépítési lendület és a rendtagokat jellemző reménnyel teli jövőbe tekintés az 1947. évi békeszerződésig tartott. Majd gyors egymásutánban olyan politikai döntések következtek, amelyek az egyházakat, így a katolikus egyházat is, és ezen belül a bencés rendet, érzékenyen érintették, sőt a rosszlelkű megszüntetés lebegett a rendi közösség lelki szemei előtt.

Az 1948-tól 1950-ig terjedő lépésről lépésre hátrálás időszakában a rend budapesti, csepeli, esztergomi, győri, kőszegi, pannonhalmi, pápai és soproni gimnáziumainak – amelyek egyben internátusok és rendházak voltak – nacionalizálása, a rendtagok hivatásgyakorlásának ellehetetlenítése és a fedél nélkülség évtizedekre meghatározta a rendi közösség helyzetét. A bencés rend az 1950. évi feloszlata után megcsonkítva, csökkentett létszámmal megtúrt rendként működhetett a szocialista államrend engedélyezte keretek között. A többezres diákseregéből a pár száz diákra zsugorodott közösség csak kevés rendtársnak adta meg a lehetőséget ahhoz, hogy szerzetespapi hivatása

mellett a második hivatását, az oktatást, illetve nevelést is gyakorolhassa. A rend állami létszámcsökkentése amellett, hogy a rend nem tudta ellátni feladatát, nagy gondot jelentett azoknak a rendtagoknak is, akik a bencés rend engedélyezett létszámkeretén kívül maradtak felszentelt szerzetesként. Többen közülük valamely egyházmegyébe kerültek világi papnak vagy valamilyen más egyházmegyei munkakörbe. Az egyházmegyei hierarchikus viszonyrendszer kiismerése, az egyházközségi élet (egyedül vagy másokkal megosztva) szokásrendjének elfogadása mellett a szerzetesi esküjükhöz és rendjükhöz is hűek maradtak.

A bencés közösség, amely rendi kereteken túlmutató tevékeny társadalmi csoportként működött a Rákosi-korszakban, rendkívül összetett és küzdelmes utat járt be az új társadalom építésének során. A közösség tagjai, rendtagként vagy tanítványként börtönövekkel és a legnagyobb áldozattal, életükkel fizettek a történelmi átalakulásért, ragaszkodva hitükhöz, világszemléletükhöz.

KÁLMÁN PEREGRIN:

**Egyházellenesség nemzetiségi és politikai köntösbe öltöztetve.
Az *odium fidei* motivációi a ferences vértanúk meghurcolása és kivégzése során**

Előadásomban a modernkori egyházüldözés kiindulópontjaként az erőszakos laicizmust jelölöm meg, amelynek „típus-szerű” változatait mutatom be a 7 ferences vértanú [Kovács Kristóf (†1944) Köröszös Krizosztom (†1944), Kiss Szaléz (†1946), Lukács Pelbárt (†1948), Kriszten Rafael (†1952), Károlyi Bernát (†1954)] meghurcolásának eseményein keresztül. Ebben a folyamatban jól elkülönül a felszabadítás címén, az egyház társadalmi jelenlétének felszámolása érdekében, majd pedig a végső leigázás céljából megmutatkozó egyházüldözés és az áldozatok tudatos hitvallása.

III. Az elnyomó apparátus

**KÖBEL SZILVIA:
Az egyházüldözés (állam)jogi környezete**

Az 1944–1956 közötti időszakot közjogi értelemben nem tekintjük egységes korszaknak. Az állam és az egyházak viszonyát rendező jogszabályokat is ennek kontextusában vizsgáljuk. Annak ellenére, hogy kezdettől fogva érvényesült a szovjet befolyás, a koalíciós kormányzás ideje alatt lépések történtek a demokratikus intézményrendszer kiépítésére. Ekkorszülettek olyan jogszabályok, amelyek megfelelő, polgári demokratikus környezetben a vallásszabadság és az egyházak működésének jogi garanciáit is jelenthették volna. A sztalini típusú diktatúra kiteljesedésével azonban nem fejthették ki a hatásukat, az újonnan keletkezett joganyag pedig lényegében a párt határozatait öntötte normatív formába, a jog a politika eszközévé vált. Az iskolák államosításáról szóló 1948. évi XXXIII. tc. ebben a vonatkozásban mérföldkőnek számít, mert ettől kezdve a hatalom nyíltan, drasztikusan avatkozott be az egyházak életébe. Az Alkotmány elfogadása, a szerzetesrendek működési engedélyének a megvonása, az Állami Egyházügyi Hivatal felállítása, az egyes egyházi állások betöltéséhez szükséges előzetes állami hozzájárulásról szóló jogszabályokkal (teljesség igénye nélküli a felsorolás) lényegében kiépült az állam és az egyházak viszonyának ellenséges elválasztási modellje, amely alkalmas környezetet teremtett az egyházak üldözéséhez. Az előadásban a felvázolt folyamatot, a kiépült struktúra jellemzőit tekintjük át.

**Soós Viktor Attila:
Az Állami Egyházügyi Hivatal 1956 előtt**

Az állampárt egyházpolitikáját végrehajtani hivatott intézmény, az Állami Egyházügyi Hivatal létrejöttét, és működésének első öt évét mutatom be,

azonban elsősorban nem a szervezettörténetre, hanem a személyi konfliktusokra koncentrálok előadásomban. Arra, hogy egy újonnan felállított hivatal az ötvenes évek elején milyen kihívásokkal találkozott, mit várt el tőle a Párt, és hogyan értékelte munkáját. Azokra a személyi és intézményi – ÁEH és belügy közötti – feszültségekre is rá kívánok világítani, melyek meghatározták a mindennapi működést, illetve amelyek problémákat, nehézségeket hoztak a felszínre, és ezáltal az egyházpolitika végrehajtása csorbát szenvedett. Egy-egy személyi konfliktus az ÁEH vezetése és beosztottai között jelentős nézeteltéréshez vezetett, melyeknek köszönhetően elbocsájtásokra, KEB vizsgálatra került sor. Ezek az esetek jól mutatják az ÁEH 1956 előtti hektikus helyzetét.

SERES ATTILA:

Márton Áron erdélyi püspök a szovjet állami egyházfelügyelet látóterében a sztalini és hruscsovi korszakban

Az előadás azt mutatja be, hogy melyek voltak azok a geopolitikai, román belpolitikai és egyházpolitikai tényezők, amelyek kontextusában Márton Áron személye és egyházvezetői tevékenysége, a kommunista hatalommal vívott párharca felkeltette a szovjet állami egyházfelügyeleti szervek figyelmét. Akérdést elsősorban a szovjet egyházigazgatás utókorra maradt levéltári iratanyagát kiindulási keretként használva igyekszünk megközelíteni. A Szovjetunióban a II. világháború idején két egyházfelügyeleti szervet is létrehoztak, 1943-ban az Orosz Ortodox Egyházügyi Tanácsot, egy évre rá a Vallási Kultuszügyi Tanácsot, míg előbbi kizárólag a Moszkvai Patriarchátus működését felügyelte, addig utóbbi a Szovjetunióban honos összes többi felekezet (nyugati keresztény egyházak, örmény gregorián egyház, iszlám, buddhizmus) tevékenységét koordinálta. A két szervet 1965-ben, Hruscsov menesztése után Egyházügyi Tanács néven egyesítették, a két jogelőd iratképző teljes 1943 és 1965 közötti irattermése így együttesen került levéltári megőrzésbe az Orosz Föderáció állami Levéltárában (GARF). Ebben az iratbázisban nemcsak a romániai külképviseletek (bukaresti nagykövetség, stb.) Márton Áronra vonatkozó jelentései lelhetők fel, hanem Petre Constantinescu-Iași román vallásügyi miniszter 1955. október-novemberi

szovjetunióbeli látogatására vonatkozó dokumentáció is, amely értékes adatokat tartalmaz a román egyházpolitika Márton Áron egyházvezetői státuszával kapcsolatos látásmódjáról is a magyar püspök börtönből való szabadulása után.

Piotr Tylec:

A papság elleni állami agresszió eszközei Lengyelországban 1945 után

A II. világháború lezárását követő időszak Lengyelországban a kommunista hegemoniáé volt. Az ország politikáját alakító személyek nem rokonszenveztek a katolikus egyházzal, még kevésbé a papsággal. Szovjet tapasztalatokra támaszkodva kialakították a hatalom olyan struktúráit, amelyek az egyházzal szembeni politikai magatartásért voltak felelősek. Ezeket a struktúrákat lépcsőzetesen építették fel. Ennek az eljárásnak a célja az egyház fölötti teljes felügyelet megszerzése volt. A felekezeti politikával az adminisztrációs szerveknek és az állambiztonsági szolgálatnak kellett foglalkoznia. Mindkét elem a Lengyel Munkáspárt (PPR) majd a Lengyelországi Egyesült Munkáspárt (PZPR) szigorú ellenőrzése alatt állt.

A kommunista hatalmak nem kezdték meg az egyházzal szembeni fellépést közvetlenül a II. világháború után. Elsődleges feladatuk ugyanis az volt, hogy a földalatti függetlenségi katonai mozgalmat verjék szét. Azonban már ebben az időszakban is sok, a földalatti mozgalomban résztvevő pap megfigyelés alatt állt, néhányukat titokban gyilkolták meg, másokra halálbüntetést vagy hosszú börtönöveket szabtak ki. 1948-tól a kommunisták egyre határozottabban léptek fel az egyházzal szemben. A papokat intenzíven megfigyelték, mind állambiztonsági, mind pedig állami adminisztrációs oldalról, hatékonyan használták továbbá az egyre jobban kiépülő ügynökhálózatot is. Ezek után a papokat csoportokba osztották aszerint, hogy miként viszonyultak a hatalomgyakorlókhoz. Azokat, akiket az állam ellenségeinek ítélték, megfélemlítették, bebörtönözték vagy anyagilag ellehetetlenítették. Nem számíthattak a kommunista vezetők megértésére építkezési vagy közösségi kérdésekben sem (például nem tarthattak nyilvános körmeneteket). Általában elbocsátották őket az iskolákból, ahol korábban hittanórákat tartottak. Ezzel szemben a kevésbé ellenálló

papokat a hatalom megpróbálta beszervezni a kommunista-párti „patrióta papok” mozgalmába. Ez a gondolat az egyházon belüli egység megbomlását tűzte ki célul, ezáltal is gyengítve a katolicizmust Lengyelországban. Annak ellenére, hogy a kommunista kormány az 1945–1956 közötti időszakban az elnyomás legkülönbözőbb formáival élt, végérvényesen soha nem sikerült átvenni az irányítást a felekezeti kérdések fölött.

IV. „A magyarkérdés vagonkérdés”

BOGNÁR ZALÁN:

A II. világháborús Magyarország területéről történt szovjet deportálások mérlege

„Mai magyar társadalmunk egyik legégetőbb és legfájóbb kérdése a fogoly-ügy. Érdekelve van ebben annak minden rendű rétege és minden rangú tagja.” Ezekkel a sorokkal kezdődik Teleki Géza vallás- és közoktatásügyi miniszternek – Teleki Pál fiának – 1945 nyarán Miklós Béla miniszterelnökhöz írt egyik levele. Tudatosan nem hadifogoly-ügyről, hanem fogoly-ügyről írt, mivel teljesen tisztában volt azzal, hogy nemcsak magyar katonák kerültek szovjet fogságba – és nem is az volt a legfájóbb –, hanem magyar civilek százezrei is. A tömeges elhurcolásoknak – az általános indokokon túl – itt, a Kárpát-medencében három további konkrét indoka, részben központi parancsa volt, amelyek alapján az úgynevezett „málenkij robotosok”, vagyis az ítélet nélkül, ártatlanul több éves szovjetunióbeli kényszermunkára elhurcoltak is három jól elkülöníthető csoportot alkotnak. Bár a szovjet dokumentumokban a civilek sem mindig civilként szerepelnek és fogolystátuszuk is kétféle, ami esetenként még változott, keveredett is. Előadásomban az eddigi kutatási eredményekre támaszkodva vonok mérleget a II. világháború alatti, 172 ezer km²-es és 14,7 millió fős Magyarországról történt deportálások mértékéről csoportonként és összességében, valamint azok emberveszteségéről.

SZENDREY ANITA:

A kárpátaljai római katolikus egyház helyzete a szovjet csapatok bejövetele után

A kárpátaljai magyarság viharos történelme során – rengeteg szenvedés közepette – olykor a puszta fennmaradásért küzdött, a szeszélyes és kíméletlen

nagyhatalmak játékszerévé vált. Ez így volt 1919–1920-ban, és nem volt ez másképpen 1944-ben sem. A Vörös Hadsereg bevonulása következtében a Szovjetunió Ukrán Szovjet Szocialista Köztársasága kötelékébe került, aminek következtében a régió magyarsága „második kisebbségi korszakába” lépett. Az 1944-ben bekövetkezett rendszerváltásnak, a szovjet rendszer kiépítésének egyik fontos összetevője volt az ateista nevelés, mely nagymértékben veszélyeztette az egyház életét. E válságos időkben a papokra, az egyházakra különösen nagy feladat hárult.

1945-ben Sztalin kiadta egész Közép-Kelet-Európára vonatkozó rendeletét, amelynek nyíltan az volt a célja, hogy az egyházakat megbénítsák, és kiöljék az emberekből a hitet. Ez Közép-Európában, a szovjet érdekszférába tartozó országokban a belső politikai viszonyok függvényében valósult meg, de a módszer mindenütt azonos volt. A kárpátaljai magyar egyházak ellen léptek fel a legkíméletlenebbül, mert a végső cél az volt, hogy a területet uniformizálják, beolvasszák a szovjet birodalomba. Hatásosan megtervezett forgatókönyv szerint a kezdeti, látszólagos engedékenységet a tiltások, majd a brutális leszámolás követte. Ennek a fokozatosságnak lélektani hátterében az a szándék állt, hogy lépésről lépésre morzsolják fel az emberek lelki ellenálló képességét, reménykedését, méltóságát, és alakítsák ki bennük a teljes kiszolgáltatottság érzését. A legnagyobb csapást a szovjet állam a magyarságra – ezzel együtt az egyházakra – a magyar oktatás elleni reformjaival mérte.

A korabeli helyzetben az egyház státusza reménytelen volt, sok igazságtalanságot tett az egykori kormány, a párt. Ilyen igazságtalanságok közé tartozik az óriási adók kiszabása (ezzel az egyház életét próbálták teljesen ellehetetleníteni), az egyház tulajdonainak elvétele, az anyakönyvek beszolgáltatása és az egyházi iskola államosításának intézkedései. Az egyház életét a megfigyelések és kihallgatások töltötték ki ezekben az években. A háború alatt és a háború után különösen az imádságos társulatok fenntartása, az ájtatosságok megléte szolgálta a hívek lelki erősítését. A szovjet hatóság elsősorban azokat a papokat próbálta „eltenni láb alól”, akiknek döntő szava volt az egyházban. Több hullámban, először 1945-ben, majd 1947-ben és 1949-ben hurcolták el a legtöbb papot. Az utolsó munkatáborra ítélt papot 1952-ben ítélték el. A szerzetesrendeket megszüntették, az iskolákban és kórházakban

szolgáló Páli Szent Vincéről nevezett Szatmári Irgalmas Nővéreket kitiltották, csak titokban és civilben dolgozhattak tovább.

1953-ban Sztalin halálát követően enyhülés időszaka kezdődött meg, ami változást hozott a vallásos életben is. 1956-ban elkezdtek a munkatáborokban lévő papokat hazaengedni. A kialakult helyzetben az egyház irányítása, emberfeletti erőfeszítéseket követelt. A papok megélhetése, elemi szükségleteinek kielégítése is veszélybe került. Az egyház ingatlanait – a plébániákat, a papi lakásokat – államosították, ezért magánházakban húzták meg magukat. A lelkipásztoroknak működésükért „luxusadót” kellett fizetniük. Az itt élő és működő személyeket ellenőrzés alatt tartották. Több évtizeden keresztül ilyen körülmények között próbált a kárpátaljai római katolikus egyház megmaradni és a kárpátaljai magyarság identitását megtartani.

FODOR GUSZTÁV:

A Napkeleti Baráti Kör és a kárpátaljai reformátusok kálváriája

A huszadik század első fele tragédiák sorával köszöntött a kárpátaljai magyar reformátusságra. Ezen események sorába kárpátaljai magyar férfiak ezreinek vérével íródott be a szovjet terrorgépezet kegyetlen hazugsága: a málenkij robot és a szovjet társadalomvédelem nevében elkövetett kegyetlen egyházüldözés, amely az egyetemeres reformátusságnak hősokeket és vértanúkat adott.

Az 1944. évről elmondhatjuk, hogy az egyháztörténeti kataklizmák éve volt. A vörös terror elől elmenekült az egyházat kormányzó teljes világi elit, a felekezeti iskolák tanári karának nagy része és a százfős lelkészi kar egynegyede. 1944 novemberében elkezdődött a helyi magyar nemzetiségű lakosság deportálása (málenkij robot), s ennek következtében körülbelül 15 ezer munkaképes református egyháztag került helyi gyűjtőlágerekbe, majd a Szovjetunió GUPVI lágereibe.

1944 és 1954 között a szovjet államhatalom az egyházat minden vagyonától megfosztotta: felekezeti iskoláit, parókiáit, templomait, földvagyonát államosította. Az Egyházügyi Hivatal felügyelete alatt a Református Egyház több

száz éves jogrendjét felváltották a szovjet egyházügyi törvények. Megtörtént az egyházközségek szovjet egyházügyi törvények szerinti „regisztrálása”. Ezzel a lépéssel jogilag rendeződött a Kárpátaljai Református Egyház addig bizonytalan kapcsolata az államhatalommal.

1947-ben a Napkeleti Baráti Kör hitvalló levelet írt Sztalinnak. Ezt később, a koncepciós perek alatt felhasználták ellenük. Hittel szemlélve a Sztalinnak írt bátor levél a Baráti Kört és a Kárpátaljai Református Egyházat próféta magasságokba emelte, amely példaadó és példamutató lehet egyházunk mindenkorai szolgálattévői és tagjai számára. A próféta mindig a legnagyobb sötétségben szól, a legnagyobb sötétségben magát a teremtő Istent képviseli, annak a nevében szól. Amikor szól, akkor mindig az életét teszi kockára az igazságért, mások megmeneküléséért. De az üzenet, ez a csontjainkba rekesztett tűz, az üzenet mindennél fontosabb, még az életünknel is.

1946–1951 között Ukrajna Állambiztonsági Hivatala 19 lelkészt és számtalan református egyháztagot tartóztatott le, koncepciós perekben elítélve őket 4–25 év javító-nevelő munkatáborokban letöltendő szabadságvesztésre és teljes vagyonfosztásra. Nagy részük a Napkeleti Baráti Kör tagja volt. A letartóztatott lelkészek közül hárman meghaltak a GULAG táborjaiban.

Mártírrá lett lelkészeink példája és áldozata megerősíti az Egyház üzenetét: az Úr Jézusba vetett hit egy olyan drága kiváltság, amelyért nemcsak élni, hanem meghalni is érdemes. Az üldöztetések és Sztalin egyházpusztító szándéka ellenére a ma is élő és szolgáló kárpátaljai református gyülekezetek bizonyosságai a megtartó Isten hatalmának és kegyelmének.

MAROSI ISTVÁN:

„...holnap is felkel a Nap”

**A kárpátaljai görög katolikus egyház üldözése és
a „földalatti egyház” kiépülése (1944–1953/1957)**

A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye joghatósági területe 1912-től négy északkeleti vármegye (Ung, Bereg, Ugocsa, Máramaros) területére terjedt ki. 1920 után ez gyakorlatilag egyet jelent Kárpátalja közigazgatási területével,

amelyet a trianoni döntés után a Csehszlovák Köztársasághoz, 1944-től pedig a Szovjetunióhoz csatoltak.

A bizánci szertartású katolikusok az egyházi unió (1646) és a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye felállítása (1771) után a Magyar Királyságon belül szocializálódtak, s a két világháború között is igyekeztek fenntartani a kapcsolataikat Magyarországgal, 1939-től pedig ismételtén Magyarországhatárai között éltek. A XX. század közepén Kárpátalja lakosságának kétharmada görög katolikus volt, s az egyházmegye kiépített oktatási és társadalmi kapcsolatrendszerrel bírt, hagyományosan szoros partnerségben a közigazgatási hatalommal.

Kárpátalját 1944-ben érte el a Vörös Hadsereg. Ezzel egy időben megkezdődött a társadalmi átalakítás, a szovjet közigazgatás kiépítése, a térség szovjetizálása és a társadalom átalakítása a Moszkvából diktált elvek alapján.

A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye püspöke, felső vezetése, illetve papságának és kántortanítóinak jelentős része azonban nem volt hajlandó behódolni az ateista alapokon berendezkedő államhatalomnak, amely erre széleskörű egyházüldözéssel válaszolt.

Előadásomban a görög katolikus egyház üldöztetésének folyamatát kívánom áttekinteni, részletezni a likvidáció egyes szakaszait. Kísérletet teszünk az egyházi áldozatok felsorolására és üldöztetésük jellegére. Megvizsgáljuk a görög katolikus egyház üldözésének társadalmi rendszerét is az üldözés kezdetétől (1944) a „földalatti egyház” struktúrájának kiépítéséig, amelynek időszaka 1953–1957-re tehető.

A „földalatti egyház” működése a legnagyobb bizonyítéka a görög katolikus egyház üldözések idején is megnyilvánuló élni akarásának, melyet dr. Ortutay Elemér hitvalló pap a „...holnap is felkel a Nap” gondolattal fogalmazott meg.

A szervező egyesületről

A Mika Sándor Egyesület a magyar tudományos utánpótlásnevelés 120 éve alapított fellegrádjának, az Eötvös Collegiumnak a legrégebbi szakmai műhelyéből kirajzott fiatal bölcsészeket tömörít. Az egyesület 2013-ban alakult meg, tagsága folytonos az Eötvös Collegium Történész Műhelyével. Eszményünket, hogy a tudományt és a kultúrát nemcsak művelni, hanem szervezni és közvetíteni is kell, mert csak így töltheti be nemzeti hivatását, olyan tudóstanárok egyéniségek példájára képviseljük, mint Mika Sándor, Bartoniek Géza, Kodály Zoltán, Horváth János, Gombocz Zoltán, Keresztury Dezső, Benda Kálmán vagy Szekfű Gyula.

Egyesületünk az Eötvös Collegium eredeti hagyománya szerint tudományos, közművelődési, oktatási és a nemzeti emlékezetet szolgáló tevékenységet egyszerre végez. Ennek jegyében minden évben egyre több felsőoktatási intézmény és kutatóközpont fiatal szakemberei számára biztosítunk igényes publikációs fórumot népszerű házikonferenciáinkon. Tudományosseregzelemünk szakmai anyaga rendre önálló kötetben is megjelenik. Egyesületünkben működik a Magyar Herold című történelmi forráskiadó sorozat szerkesztősége is. Középiskolai előadásorozatunk a történelem és társtudományai iránt érdeklődő gimnáziumok nyílt napjainak és fakultációs képzési rendjének egyre bővülő eleme. Évről-évre levéltári gyakorlatot szervezünk a történelmi iratkezelés és kritikai forrásfeltárás iránt érdeklődő egyetemistáknak a hazai levéltárügy kiemelkedő egyházi gyűjteményében, a Győri Egyházmegyei Levéltárban. Az egyesület tagjai évek óta tanulmányi kirándulást tesznek Bécsbe, ahol a bécsi kutatási lehetőségeket és a magyar szempontból fontos intézményeket ismerhették meg. Az ősi Collegium Pazmanianum támogatásának köszönhetően számos, a külhoni magyarságot is érintő tudományos ismeretterjesztő és a nemzeti emlékezetet szolgáló programot szervezhettünk a hajdani birodalmi fővárosban.

Új programsorozatunknak, a Szekfű Gyula Szabadegyetemnek az a célja, hogy tudományos, interaktív és dinamikus fórumot teremtsen olyan problémáknak a megvitatására, amelyek a történelemnek és társtudományainak az íróasztalára

tartoznak, de foglalkoztatják a hazai közbeszédet és a nemzeti közvéleményt is. Tudományos igénnyel, értelmiségi formák közt, de a mai közbeszéd számára is érthető módon szeretnénk rámutatni jeles szakértők bevonásával történelmi önképünk meghatározó, olykor ellentmondásosan értelmezett szimbólumaira.

Tudományos célkitűzéseink mellett közéleti és kulturális tevékenységet is végzünk más magyarországi civil szervezetekkel, elsősorban a Bethlen Gábor Alapítvánnyal és az Eötvös Kollégium Baráti Körével karöltve. 2014-ben megszerveztük a Dózsa-mozgalom félezredik évfordulója alkalmából a Dózsa-kultuszt mérlegre tevő és a magyar parasztság XX. századi politikai képviseletét vizsgáló nagyszabású emlékülést (Paraszsors – magyar sors) az Uránia Nemzeti Filmszínházban. Évek óta rendezői vagyunk az Eötvös Collegium és a Bethlen Alapítvány trianoni megemlékezéseinek. Mi szerveztük az ország egyetlen felsőoktatási megemlékezését a 90. évfordulón az Eötvös Collegiumban, az utóbbi években pedig a Magyar Írószövetségben folytatjuk ezt a hagyományt. 2015. tavasszal Népi gondolatok – népi gondolkodók címmel közéleti pódiumbeszélgetés-sorozatot működtettünk a „harmadik út” gondolkörének megvitatására, ennek keretében egyebek közt 2015. május 15-én megtartott emlékülésünkön pedig rangos fővárosi publicitást teremtettünk Ratkó József frissen befejeződött életműkiadásának. A feledés homályából emeltük ki az 1848/49-es szabadságharc egyetemista zászlóaljainak magyar és lengyel kultuszát, fönntartjuk a Bécsi Légió Eötvös-kollégista emléktáblájának hagyományát, valamint az ELTE és az Eötvös Collegium küldöttségével részt vettünk 2015. ősszel Kovács István akadémikus, polonista, volt krakkói főkonzul, valamint Borhy László akadémikus, az ELTE Bölcsészettudományi Karának dékánja vezetésével Woroniecki Mieczysław herceg, 1848-1849-es honvéd alezredes emlékművének felavatásán Lengyelországban.

Jelen konferenciánk a történész szakma, illetve az egyházi és nemzeti közélet sajátos és szerencsés találkozásaként szándékunk szerint kifejezi azt a meggyőződésünket, hogy történelmi örökségünket értelmiségi hivatástudattal, a kiművelt emberfők személyes felelősségvállalásával az egész magyarság számára releváns kérdésfeltevésekkel a közbeszéd asztalán lehet tartani, reméljük, gyümölcsöző hatással.

EMBERI ERŐFORRÁS
TÁMOGATÁSKEZELŐ

GYŐRI EGYHÁZMEGYEI
LEVÉLTÁR

MIKA SÁNDOR EGYESÜLET

